

พื้นฐานการวิจัย ทางมนุษยศาสตร์

เจตนา นากว้ระ

ถ้าเราจะกล่าวถึงการ “วิจัย” ขึ้นมาลอยๆ ความเข้าใจในระดับชาวบ้านก็คงจะเป็นไปในแนวของการค้นคว้าเพื่อให้ได้มาซึ่งผลิตผลบางอย่างอันจะเป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน ถ้าเราจะพูดถึงวิกฤตการณ์ในระดับโลกซึ่งมนุษย์ทุกผู้ทุกนามคงจะไม่มองข้ามไปเสียง่ายๆ ก็เห็นจะต้องเอ่ยถึง วิกฤตการณ์ในเรื่องพลังงาน เรื่องที่ว่าน้ำมันกำลังจะหมดโลกในอีกไม่กี่สิบปีข้างหน้าเป็นสิ่งที่เราท่านเข้าใจดี เราไม่จำเป็นจะต้องรอให้นักวิชาการมาบอกเราว่า ถึงเวลาแล้วที่จะต้อง “วิจัย” กันอย่างจริงจังเพื่อหาพลังงานอื่นมาแทนน้ำมัน เราเคยภาคภูมิใจกับผลงานวิจัยน้ำมันเทียมสูตรใหม่ที่คนไทยคิดได้กันอยู่พักหนึ่ง และถึงแม้ว่าในขั้นสุดท้ายราคาของการผลิตจะทำให้ต้องเลิกต้มโครงการอุดมคติไป เราก็สามารถที่จะทราบตระหนักถึงบทบาทของวิชาการ บทบาทของการค้นคว้าวิจัยที่มีต่อชีวิตมนุษย์ นั่นคือบทบาทของการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจัยประยุกต์ซึ่งจะไม่มีใครปฏิเสธว่าไม่สำคัญ

เราอาจจะได้สัมผัสกับการ “วิจัย” ในระดับ “ชาวบ้าน” ในอีกรูปลักษณะหนึ่ง นักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ออกปฏิบัติ “งานสนาม” กันอยู่มาก มีการออกแบบสอบถามแจกไปตามถิ่นที่ต่าง ๆ มีการออกไปสัมภาษณ์ราษฎรในชุมชนต่าง ๆ กัน ในระยะก่อนการเลือกตั้งจะมีการออกสำรวจความเห็นของผู้ที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง แล้ววิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาด้วยวิธีการที่เป็นวิชาการ นักวิจัยมีความเชื่อมั่นในวิทยาการของตนจนถึงขนาดกล่าวพยากรณ์ว่า พรรคการเมืองใดจะได้รับการเลือกตั้งเข้ามาในเขตใด ซึ่งก็ถูกบ้างผิดบ้าง ไม่ว่าเราจะเห็นด้วยกับผลการ “วิจัย” นั้นหรือไม่ก็ตาม อย่างน้อยเราก็ต้องยอมรับว่าการวิจัยในลักษณะที่กล่าวมานี้มีผลกระทบต่อชีวิตในสังคมของเรา

วิธีการของการ “วิจัย” ที่นักวิจัยมักจะใช้ควบคู่ไปกับ “งานสนาม” ก็คือ วิธีการเชิงปริมาณ เราพร้อมที่จะยอมรับว่าความแม่นยำตรงของวิทยาการไม่ว่าสาขาใดก็จะมีส่วนสัมพันธ์กับการใช้วิธีการเชิงปริมาณ ไม่ว่าจะเป็นคณิตศาสตร์หรือสถิติ การศึกษาทางสังคมศาสตร์ ซึ่งในสมัยก่อนใช้วิธีการเชิงบรรยายเสียเป็นส่วนใหญ่ มาในยุคหลังนี้ก็นำเอาคณิตศาสตร์และสถิติมาใช้มาก แม้แต่ในการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ เช่น วรรณคดีศึกษา ก็ยังมีนักวิจัยบางคนนำเอาวิธีการเชิงปริมาณมาใช้ แม้ว่าจะยังหนีลักษณะอันเป็นอัตนัยของวรรณคดีศึกษาไปไม่พ้น⁽¹⁾ บทเรียนที่เราอาจจะได้จากวิธีการเช่นนี้ก็คงจะเป็นว่า การวิจัยที่ดี ที่แม่นยำ และที่เชื่อถือได้นั้น ย่อมจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของลักษณะที่เป็นปรนัยพอสมควร

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจัยในทางวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์ก็คือ การสรุปผลที่มีลักษณะเป็นทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ทั่วไปที่อาจจะนำไปประยุกต์ใช้ได้ ในสภาวะอื่นหรือในกาละอื่น ความแม่นยำตรงของทฤษฎีเหล่านี้ ถ้าเป็นในสาขาวิทยาศาสตร์มักจะเป็นที่ยอมรับกัน เพราะนักวิจัยสามารถที่จะทำการทดลองจนได้ผลเป็นที่พึงพอใจและเชื่อถือได้แล้ว ในด้านสังคมศาสตร์ทฤษฎีต่าง ๆ อาจจะมี ความแม่นยำตรงน้อยกว่าวิทยาศาสตร์ เพราะการเก็บข้อมูลอาจจะไม่อาจทำได้กว้างขวางเท่าที่นักวิจัยเองอาจจะมีพิจารณา ทฤษฎีบางอย่างเกี่ยวกับสังคมไทย เช่นที่ว่าสังคมไทยมี “โครงสร้างหลวม” (loosely-structured) นั้น ก็อาจจะเป็นที่โต้แย้งได้ ผลการวิจัยเกี่ยวกับ “ค่านิยม” ของคนไทย ที่นักสังคมศาสตร์บางท่านได้เสนอมา ก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับกันในวงกว้าง ยิ่งวิทยาการในด้านมนุษยศาสตร์ด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะไม่เอื้อต่อการสร้างทฤษฎีเสมอไป เพราะลักษณะของ “ศาสตร์อันเกี่ยวกับมนุษย์” นั้นมีลักษณะที่เป็นอัตนัยเช่นเดียวกับตัวมนุษย์นั่นเอง เห็นจะมีนักประวัติศาสตร์น้อยคนนักที่จะกล้าตั้งทฤษฎีขึ้นมาว่าถ้าสภาพแวดล้อมในสังคมหนึ่งในยุคหนึ่งเป็นเช่นนั้น เหตุการณ์แบบนั้นแบบนั้นจะต้องเกิดขึ้นเสมอไป และก็คงจะมีนักวรรณคดีน้อยคนอีกเช่นกันที่จะสร้างทฤษฎีขึ้นมาว่าอารมณ์แบบนั้นแบบนั้นจะต้องแสดงออกด้วยรูปแบบของวรรณกรรมเช่นนั้นเช่นนั้นอย่างตายตัวเสมอไป⁽²⁾

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ และการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ เราควรจะต้องทำความเข้าใจกับตัวเราเองเสียแต่เริ่มแรกว่า แม้ว่าวิทยาการทั้งหลายจะสัมพันธ์กันและเอื้อต่อกัน ก็ไม่เป็นการสมควรเสมอไปที่จะเอามาตร-

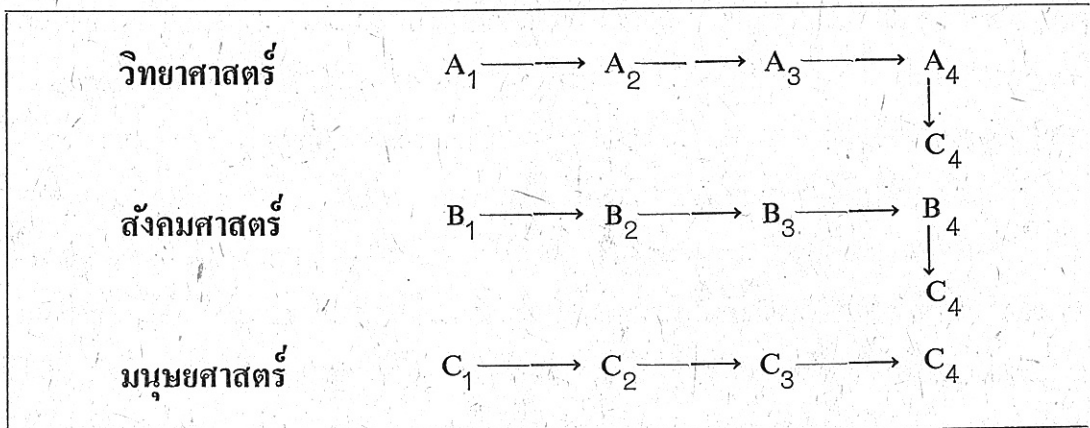
การของวิทยาการแขนงหนึ่งไปวัดวิทยาการอีกแขนงหนึ่ง เราปฏิเสธไม่ได้ว่าการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ได้รับความสนใจและความเชื่อถือจากมหาชนอยู่มาก จนนักวิชาการเองอดไม่ได้ที่จะเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไปใช้ในวิทยาการสาขาอื่น สาเหตุหนึ่งที่ทำให้การวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ไม่ได้รับความสนใจและการสนับสนุนเท่าที่ควรก็เห็นจะได้แก่ความสับสนที่เกี่ยวกับลักษณะวิชานั้นเอง⁽³⁾

ผู้เขียนใคร่ขอชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของการศึกษาและวิจัยในวิทยาการทั้ง 3 แขนง คือ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ดังแผนภูมิข้างท้ายนี้:—

แขนงวิชา	ข้อมูล	วิธีการ	ผลงาน	ผลกระทบ
วิทยาศาสตร์	ปรากฏการณ์ A_1	การสังเกต การทดลอง A_2	กฎเกณฑ์ ทฤษฎี A_3	การเปลี่ยนแปลง ด้านเทคโนโลยี A_4
สังคมศาสตร์	พฤติกรรม สถาบัน B_1	การสังเกต การวิเคราะห์ B_2	กฎเกณฑ์ ทฤษฎี B_3	การเปลี่ยนแปลง ด้านสังคม B_4
มนุษยศาสตร์	มนุษย์ พฤติกรรม งานสร้างสรรค์ C_1	การตีความและ การวินิจฉัย ประสบการณ์ C_2	ความหมาย คุณค่า C_3	ความสำนึกในคุณค่า ของความเป็นมนุษย์ C_4

จะเห็นได้ว่าการศึกษาและวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์มีลักษณะบางประการที่คล้ายคลึงกัน นักสังคมศาสตร์ในปัจจุบันก็นำนักในลักษณะอันเป็น “ศาสตร์” ของวิทยาการของตนอยู่มาก วิชาบางแขนง เช่น จิตวิทยา ในบางครั้งก็อาจจะเรียกได้ว่าเป็นทั้งสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพราะอาจจะต้องใช้ “การทดลอง” แบบวิทยาศาสตร์ สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ ผลกระทบที่มีต่อชีวิตมนุษย์ ของวิทยาศาสตร์ (A_4) และสังคมศาสตร์ (B_4)

นั้นเป็นสิ่งที่เห็นได้ง่าย ส่วนผลกระทบที่มาจากมนุษยศาสตร์ (C_4) นั้น เป็นเรื่องของจิตใจ ซึ่งวัดไม่ได้ แต่ถ้าจะมองในแง่ของความสำคัญของศาสตร์ต่างๆ ที่มีต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติแล้ว จะเห็นได้ว่าศาสตร์แขนงอื่นไม่อาจจะอยู่โดดเดี่ยวได้โดยไม่ต้องพึ่งมนุษยศาสตร์ ยกตัวอย่างเช่น นักฟิสิกส์สามารถใช้ความรู้เกี่ยวกับปรมาณูไปได้ทั้งในทางที่เป็นคุณ เช่นการใช้พลังงานปรมาณูเพื่อสันติ ในทางการแพทย์และทางเกษตร และในทางที่เป็นโทษ เช่นสร้างระเบิดปรมาณู ลักษณะที่เป็นปรนัยของวิธีการทางวิทยาศาสตร์มิใช่เป็นเครื่องประกันว่าศาสตร์นี้จะไม่พามนุษยชาติไปสู่ความหายนะ ในด้านสังคมศาสตร์ก็เช่นกัน ทฤษฎีการเมืองบางอย่างที่นักสังคมศาสตร์คิดค้นขึ้นมาได้เมื่อนำไปใช้ในชีวิตจริงแล้วกลับเป็นการบั่นทอนพัฒนาการทางปัญญาของมนุษย์ ในบางครั้งอาจเป็นไปได้ว่าการเมืองกับศีลธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ขัดกัน สรุปได้ว่าศาสตร์ทั้งหลายทั้งปวงนั้นถ้าจะสร้างคุณประโยชน์ให้แก่มนุษยชาติได้แล้ว จะต้องหันมาสนใจกับเรื่องของจิตใจ กับเรื่องของคุณค่า กับเรื่องของความอยู่รอดของมนุษย์⁽⁴⁾ เราอาจจะแสดงความคิดดังกล่าวได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมินี้อาจจะยังไม่สมบูรณ์ เพราะถ้าจะชี้ให้เห็นถึง “เอกภาพแห่งวิทยาการ” แล้ว ก็ย่อมจะต้องแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาการสาขาต่างๆ และลูกศรต่างๆ ก็คงจะต้องชักกลับไปกลับมาหลายทาง มิใช่ชี้ไปในทางเดียว สิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะเน้นในที่นี้ก็คือ “แนวทางอุดมคติ” แห่งวิทยาการ ซึ่งควรจะต้องมารวมอยู่ที่ C_4 อันเป็นอุดมคติอันสูงสุด ในท้ายที่สุดวิทยาการที่มีลักษณะเป็น “ศาสตร์” น้อยที่สุด ที่มีลักษณะเป็นปรนัยน้อยที่สุด ที่มีลักษณะเป็นอัตนัยมากที่สุด ก็จำเป็นจะต้องรับภารกิจที่หนักหน่วงที่สุด ขอบิ

พลาดแม้แต่เล็กน้อยก็อาจจะมีผลร้ายต่อวิชาการได้ โอกาสทั้งหลายทั้งปวงเป็นสิ่งที่บ่งชี้แสงประทีปแห่งปัญญา นักวิชาการค่านมนุษยศาสตร์ที่ไร้ความรับผิดชอบ ที่ไร้สัจจะในวิทยาการของตน อาจจะเป็นผู้ที่นำสะพรั่งกลัวเสียยิ่งกว่านักวิทยาศาสตร์ที่มีลูกระเบิดปรมาณูในมือ เรื่องของการวินิจฉัยคุณค่า (C_3) จึงเป็นเรื่องที่ล่อแหลมอยู่ไม่น้อย

วิชาทางค่านมนุษยศาสตร์เป็นวิชาที่มีขอบเขตกว้างมาก เพราะ “ข้อมูล” ที่จะนำมาศึกษานั้น ในบางครั้งเป็นข้อมูลที่ไม่รู้จบ เช่น “มนุษย์” วิชาทางค่านมนุษยศาสตร์บางสาขาเช่น ปรัชญา จึงเป็นวิชาที่กำหนดขอบข่ายได้ยาก ยิ่งถ้าจะ “วิจัย” มนุษย์ในแง่ของอภิปรายด้วยแล้ว ก็คงจะไม่มี “โครงการ” วิจัยใดที่จะเรียกได้ว่าจบในตัวของมันเอง จะเห็นได้ว่าศัพท์แสงที่ใช้กับการวิจัยในค่านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์นำมาใช้กับมนุษยศาสตร์ไม่สะดวกในทุกกรณีไป ถ้าจะหันมาพิจารณาข้อมูลที่ เป็น “พฤติกรรม” บ้าง ยิ่งถ้าเป็นพฤติกรรมของกลุ่มชน หรือของสังคมในอดีต อันเป็นเนื้อหาของวิชาประวัติศาสตร์แล้ว ก็ยิ่งจะเห็นได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่วัดได้แม่นยำน้อยกว่าพฤติกรรมของคนในสังคมร่วมสมัยเสียอีก เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ผ่านไปแล้วยังไม่มีวันกลับ ภาพของสังคมในอดีตที่นักประวัติศาสตร์วาดขึ้นมาอันจัดได้ว่าเป็นภาพที่เขา “สร้างขึ้นใหม่” (re-construct) บนรากฐานของข้อมูล ซึ่งบางส่วนนักวิจัยอาจจะเรียกได้ว่าเป็น empirical data แต่การสร้างอะไรขึ้นมาใหม่ก็ยังมีลักษณะที่เป็นอัตนัยอยู่นั่นเอง การ “เขียน” ประวัติศาสตร์ก็เช่นเดียวกับ “งานเขียน” ทั้งปวง บทบาทของ “ผู้เขียน” แม้แต่จินตนาการของเขาก็เข้ามามีส่วนพัวพันด้วย นักประวัติศาสตร์ที่มีผู้นิยมชมชอบมากมักจะเป็นผู้ที่ “เขียนเก่ง” เพราะข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เขาไปค้นคว้ามาได้ นั่นคือได้ว่าเป็น “ประสบการณ์”⁽⁵⁾ ที่ตัวเขาได้กลั่นกรองแล้ว และได้ถ่ายทอดออกมาด้วยการตีความ (interpretation) สำหรับข้อมูลอีกประเภทหนึ่งที่เป็นงานสร้างสรรค์นั้น เป็นข้อมูลของวิชาประเพณีวรรณคดีศึกษา และประวัติศาสตร์ศิลป์ ข้อมูลดังกล่าวแตกต่างไปจากข้อมูลอื่นๆ แม้แต่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นข้อมูลที่มีเนื้อหาทางอารมณ์ เป็นข้อมูลที่ก่อให้เกิดสุนทรียอารมณ์ การที่ “นักวิจัย” จะศึกษาข้อมูลเหล่านี้ด้วยวิธีการที่เป็นปรนัย โดยไม่เอาจิตของตนและอารมณ์ของตนเข้าไปพัวพันด้วย จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก วิธีการวิจัย (C_2) จึงจัดได้ว่าเป็นวิธีการที่มีลักษณะเป็นอัตนัยอยู่มาก เราอาจจะพูดถึง “ประสบการณ์ส่วนตัว” ที่เกี่ยวกับงานศิลปะนั้นๆ ได้

โดยไม่ถือว่าเป็นการผิดหลักวิชา⁽⁶⁾ นักวรรณคดีอาจจะใช้เสรีภาพในการตีความวรรณกรรมได้มากพอสมควร เพราะ “วรรณกรรมนั้น เมื่อผู้แต่งได้ตัดสินใจที่จะให้เผยแพร่แล้ว ก็หาได้เป็นสมบัติของผู้แต่งต่อไปไม่ แต่ได้กลายเป็นสมบัติของผู้อ่านไป”⁽⁷⁾ แต่ทั้งนี้และทั้งนี้มิได้หมายความว่าถ้ามีข้อมูลอื่นที่ขัดแย้งกับการตีความ (interpretation) ของนักวิชาการแต่ละคน นักวิชาการเหล่านั้นจะถือว่า วิธีการเชิงอัตนัยของตนเป็นวิธีการที่ใช้ได้ในทุกกรณี⁽⁸⁾ ถ้าเป็นเช่นนั้นเราก็เห็นจะต้องร่วมกันต่อต้านมิชฌาติฐิในทางวิชาการเหล่านี้เสีย

สิ่งที่ถกเถียงกันไม่รู้จบสิ้นในเรื่องที่เกี่ยวกับการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ก็คือ ข้อเท็จจริง (facts) หรือข้อมูลประเภทที่เรียกว่า empirical data มีความสำคัญมากน้อยเพียงใดในวงวิชาการตะวันตก วิวัฒนาการของวิชาทางมนุษยศาสตร์บางสาขา เช่น วรรณคดีศึกษาและประวัติศาสตร์ ก่อตัวขึ้นมาในปลายศตวรรษที่ 19 อันเป็นยุคที่ความคิดแบบ Positivism มีอิทธิพลมาก นักวิชาการทางด้านนี้จึงเน้นการรวบรวมข้อเท็จจริงจากแหล่งข้อมูลให้กว้างที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ มีการวิจัยถึงพื้นฐานหลังของนักประพันธ์แต่ละคน ถึงสภาพแวดล้อมในสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ มีการชำระวรรณกรรมสมัยเก่ากันอย่างละเอียดถี่ถ้วนโดยนำเอาต้นฉบับมาเปรียบเทียบกับ ทำศัพทานุกรมที่ตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงของนิรุกติศาสตร์ จะว่าการวิจัยแบบ positivistic ไม่เป็นประโยชน์นั้นเห็นจะเป็นไปไม่ได้ การวิจัยแบบนี้ดำเนินมาจนถึงต้นศตวรรษที่ 20 และก็มีผลที่นักวิชาการควรจะภาคภูมิใจได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดได้แก่การค้นคว้าเกี่ยวกับเชกสเปียร์ และประเพณีการละครในสมัยพระนางเจ้าเอลิซาเบธที่หนึ่ง ผลการวิจัยเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจในกลวิธีการแสดงละครของเชกสเปียร์เป็นอันมาก เรียกได้ว่าการแสดงในยุคก่อน ๆ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาไม่สามารถที่จะแสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพที่แท้จริงของเชกสเปียร์ได้ ละครบางเรื่องเช่น “King Lear” ที่ว่ากันว่าเล่นอย่างไรก็ไม่ออกรส ก็เพิ่งจะออกรสในต้นศตวรรษที่ 20 นี้เอง เพราะผู้กำกับการแสดงบางคนสามารถที่จะนำผลการวิจัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้⁽⁹⁾ นักวิชาการชั้นนำเช่น Gustave Lanson ปรมาจารย์ทางวรรณคดีฝรั่งเศสในต้นศตวรรษที่ 20 ก็เชื่อว่าติดอยู่กับโลกของข้อเท็จจริงเสียจนไม่สนใจที่จะ “ตีความ” แต่ก็มีนักวิชาการระดับรอง ๆ ลงไปอีกเป็นจำนวนมากที่สนใจต่อการเสาะแสวงหาข้อมูลเชิงประวัติเสียจนไม่ได้ให้ความสนใจกับคุณค่าของวรรณคดี นักวิชาการจำพวกนี้ทำให้เกิดแรงต่อต้านขึ้นมาจากนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีนักปราชญ์ชาวเยอรมัน

Wilhelm Dilthey เป็นผู้นำ Dilthey พยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าวิชากลุ่มมนุษยศาสตร์ที่เขาเรียกว่า “*ศาสตร์แห่งความคิด*” (เรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า “*Geisteswissenschaft*”) มีลักษณะเฉพาะของตนซึ่งไม่ควรจะนำไปปนกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์. เขาถึงกับกล่าวว่าการศึกษาทางวิทยาศาสตร์นั้นเป็นการศึกษา “*ความจำเป็นอันหลีกเลี่ยงไม่ได้*” ของโลกแห่งธรรมชาติ ในขณะที่การศึกษาทางมนุษยศาสตร์นั้นเป็นการศึกษาที่ชี้ให้เห็น “*เสรีภาพ*” ทางปัญญาของมนุษย์⁽¹⁰⁾ นักวรรณคดีในยุคหลังบางกลุ่ม เช่น กลุ่ม New Criticism ในสหรัฐอเมริกาจึงหันไปให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อการศึกษาวรรณกรรมในฐานะที่เป็นงานสร้างสรรค์ทางศิลปะ โดยไม่จำเป็นจะต้องศึกษาภูมิหลังให้มากนัก⁽¹¹⁾

ปฏิกริยาที่มีต่อการวิจัยแบบ positivistic นั้น เป็นปฏิกริยาที่มุ่งไปหาแนวทางอื่นที่นักวิชาการกลุ่มต่อต้านนี้คิดว่า เป็นแก่นแท้ของมนุษยศาสตร์ สิ่งที่เขาต้องการก็คือ การใช้วิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ในการตีความ (interpretation) และในการวินิจฉัยคุณค่า (evaluation หรือ value judgement) ในวงวรรณคดีศึกษาก็มีนักวิชาการที่กล่าวเน้นอยู่เสมอว่า สิ่งที่เราต้องการจากการอ่านวรรณกรรมก็คือ “*ความหมาย*” และความหมายของวรรณกรรมแต่ละเรื่องนั้น เราได้มาจากการวิจัยแบบหาข้อเท็จจริงเชิงประวัติ⁽¹²⁾ ความสามารถ และความกล้าในการ “*ตีความ*” ไปในแง่ที่จะกระตุ้นให้เกิดความคิด ในแง่ที่จะให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาการกับชีวิต สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรสนับสนุน⁽¹³⁾ จะขอยกตัวอย่างงานวิจารณ์ที่มีผู้ถูกเถียงกันมาก ซึ่งเป็นงานวิจารณ์ที่มีลักษณะเป็นทั้ง “*การตีความ*” และ “*การวินิจฉัยคุณค่า*” บทความเรื่อง “*The Hollow Miracle*” ของ George Steiner อาจจัดได้ว่าเป็นการสรุปผลการวิเคราะห์ภาษาเยอรมันในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่ค่อนข้างจะล่อแหลม Steiner ลงความเห็นภาษาเยอรมันได้สูญเสียความบริสุทธิ์ไปเสียแล้ว เพราะในช่วงระยะเวลาสิบกว่าปีที่พวกนาซีมีอำนาจอยู่ในเยอรมนี ภาษาเยอรมันได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือสื่อความเท็จและอธรรม แม้ว่าสงครามโลกครั้งที่สองจะจบสิ้นไปนานแล้ว ภาษาเยอรมันก็ยังไม่ใช่พื้นดินที่พลิกกลับมา⁽¹⁴⁾ จริงอยู่แม้แต่นักวิชาการเยอรมันเองก็ยอมรับว่าภาษาเยอรมันยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองไม่มีชีวิตชีวาเหมือนกับภาษาในยุคเก่า จริงอยู่นักวิชาการเยอรมันก็ยอมรับอีกว่า พวกนาซีใช้ภาษาด้วยวิธีการที่มีระเบียบและระบบในการสื่อสารโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง แต่ยังมีนักวิชาการเยอรมันอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่อาจรับข้อสรุปของ Steiner

ได้ว่าภาษานั้นตายได้ ถ้ามนุษย์เราใช้ภาษานั้นไปในทางที่ไร้ศีลธรรม⁽¹⁵⁾ การนำผลของการ “วิจัย” มาใช้เช่นนี้จัดได้ว่าเป็น “การตีความ” และ “การวินิจฉัยคุณค่า” อย่างเต็มรูปแบบมนุษยศาสตร์มิใช่วิชาการที่อยู่โดดเดี่ยวเดี่ยวตาย แต่เป็นวิทยาการที่สร้างความสำนึกในความเป็นมนุษย์ Steiner กล่าวพอที่จะวินิจฉัยข้อมูลทางภาษาศาสตร์ด้วยวิธีการของจริยศาสตร์และตั้งคำถามที่สำคัญๆ เกี่ยวกับคุณค่าที่จะทำให้นักมนุษยชาติคงอยู่ได้

จริงอยู่เรื่องของ “คุณค่า” เป็นสิ่งที่ถกเถียงกันได้ แต่วิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ที่ถือว่า “คุณค่า” เป็นสิ่งมีค่าสัมพัทธ์อยู่ตลอดเวลา ก็คงจะเป็นวิทยาการที่เป็นที่พึงอะไรไม่ได้ ในช่อง C₄ ของแผนภูมิที่ 1 เราได้กำหนดผลกระทบของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ว่า “ความสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์” ถ้าจะมีผู้ตั้งคำถามว่า ในระบบของวิชาการที่อุดมคติ สูงสุดอยู่ที่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ ศาสตร์ใดเล่าที่จะเป็นเครื่องประกันคุณค่านั้น คำตอบแบบโบราณก็เห็นจะต้องเป็น ปรัชญา-ศาสนา-จริยศาสตร์ ในสภาพของสังคมไทยดั้งเดิม เรื่องของจริยธรรม เรื่องของการแสวงหาความรู้มาเป็นรากฐานในการจรรโลงซึ่งหลักของจริยธรรม เป็นเรื่องของศาสนา ถ้าพูดกันอย่างชาวบ้านก็เห็นจะต้องกล่าวว่า เป็นเรื่องทางพระ-ทางธรรม เราไม่มีวิชาการแบบ เทววิทยา ที่จะเข้ามาอยู่ปะปนกับวิทยาการทางโลก มหาวิทยาลัยสงฆ์กับมหาวิทยาลัยฆราวาสต้องแยกกันอยู่ นักวิชาการด้านปรัชญาที่พยายามจะศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในแง่ของวิชาการก็ยังมีน้อย การที่จะแสวงหาคูณค่าอันเป็นคุณค่าทางจริยธรรมในวิทยาการที่มีได้เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรงจึงอาจจะถูกเข้าใจผิดว่าเป็นการ “ลากเข้าวัด” สังคมวิชาการในตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัย มีวิวัฒนาการมาในแบบที่การศึกษาทางโลกและทางธรรมละปนกันมาแต่โบราณ⁽¹⁶⁾ ทั้งนี้ได้หมายความว่าวิชาทางโลกกับทางธรรมจะสมานกันได้สนิทเสมอไป กาลิเลโอก็เกือบจะถูกเผาทั้งเป็นไปแล้ว เพราะผลการ “วิจัย” ของเขาขัดกับคำสอนทางศาสนา แต่เราจะปฏิเสธไม่ได้ว่า การประสานกันหรือการขัดแย้งกันระหว่าง เทววิทยา กับ มนุษยศาสตร์ เป็นสิ่งที่สร้างความเจริญให้แก่ศาสตร์ทั้งสองแขนง ความเข้มข้นทางความคิดในวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์อาจจะมีรากฐานมาจากการที่นักวิชาการด้านนี้ต้องขบปัญหาที่หนักหน่วงเกี่ยวกับ โลก พระผู้เป็นเจ้า จริยธรรม ฯลฯ ก็เป็นได้ นักคิดตะวันตกบางคนถึงกับกล่าวหาว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์ทำให้โลกนี้อับจนลงในด้านของปัญญาเสียด้วยซ้ำ⁽¹⁷⁾ ซึ่งก็อาจจะเป็นการมองโลกในแง่ร้ายไปสักหน่อย

ปัญหาเรื่องอุดมศึกษากับการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ในบ้านเราเป็นสิ่งที่เราจะอธิบายได้ด้วยการวิเคราะห์ประวัติของการอุดมศึกษาของเราเอง จากโรงเรียนข้าราชการพลเรือนมาสู่มหาวิทยาลัย เราเลือกเดินทาง “สายอาชีพ” มาตั้งแต่ต้น อุดมศึกษาของเราเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งต่างกับระบบอุดมศึกษาในตะวันตกซึ่งเกิดขึ้นก่อนที่โคลัมบัสจะพบอเมริกาหลายศตวรรษเสียด้วยซ้ำ⁽¹⁸⁾ สำหรับบ้านเรา วิทยาการบริสุทธิ์ การวิจัยบริสุทธิ์ นับได้ว่ามาหลังวิทยาการประยุกต์ โอกาสที่มนุษยศาสตร์จะได้ตามวิทยาศาสตร์ได้ทันจึงยังเป็นแต่เพียงความฝัน เรื่องของคุณค่าที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ กับเรื่องของการปกป้องและความก้าวหน้าในทางวัตถุ อะไรเล่าที่เราควรจะนำมา “วิจัย” ก่อนกัน?

ถ้าเราจะมาพิจารณานโยบายในระดับชาติ ก็จะได้เห็นว่าวิทยาการทางด้านมนุษยศาสตร์อาจจะไม่อยู่ในสถานะที่จะสนองนโยบายดังกล่าวได้โดยตรงและรวดเร็วนัก จะขอคัดนโยบายหลัก 3 ประการเกี่ยวกับการวิจัยของสภาวิจัยแห่งชาติมาดังนี้

- “1. เป็นการวิจัยซึ่งสามารถนำไปใช้ในการเสริมสร้างสวัสดิภาพ สมรรถภาพ และความผาสุกของประชาชน
2. เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาวิธีแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรมและภาวะสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างไว้ซึ่งบูรณภาพแห่งราชอาณาจักร และวัฒนธรรมอันดีงามของชาติไทย
3. เป็นการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ ซึ่งอาจจะนำไปสู่การพัฒนาการและวิวัฒนาการทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี⁽¹⁹⁾”

จะเห็นได้ว่านโยบายระดับชาติเป็นนโยบายที่เน้นถึงความสำคัญของผลในทางปฏิบัติ เน้นการวิจัยประยุกต์ เน้นการวิจัยเพื่อแก้ปัญหา (problem-oriented research) ผู้เขียนได้เคยแสดงทัศนะไว้ครั้งหนึ่งแล้วว่า ในขณะที่การวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์ยังจะต้องได้รับการพัฒนาอีกมาก ควรจะได้มีการส่งเสริมการวิจัยบริสุทธิ์กันเสียก่อน⁽²⁰⁾ ความหมกมุ่นอยู่กับประโยชน์ในทางปฏิบัติอาจจะทำให้ความสนใจในการวิจัยแคบลงไปก็ได้⁽²¹⁾ อีกประการหนึ่งนโยบายการวิจัยที่มีได้สนับสนุน “ความสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์” เลย ก็อาจจะเรียกได้ว่าเป็นนโยบายที่มีลักษณะวัตถุนิยมมากไปสักหน่อย

ในวงการอุดมศึกษา เรามักจะพูดถึงเอกภาพของการสอนและวิจัยกันอยู่เสมอ โดยเป็นที่เข้าใจว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยต้องทำงานทั้งสองประเภท และงานทั้งสองประเภทนี้^{๕๕}ก็เอื้อต่อกัน อันที่จริงความคิดที่ว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยจะต้อง “วิจัย” และนำผลของการ “วิจัย”

มาเป็นประโยชน์ในการ “สอน” นั้น เป็นความคิดเยอรมัน และก็มีใช้เป็นความคิดที่เก่าแก่อะไร Wilhelm von Humboldt นักปราชญ์เยอรมันเป็นผู้นำความคิดนี้มาใช้ในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน (คือมหาวิทยาลัย Humboldt Universität ในเบอร์ลินตะวันออกในปัจจุบัน) เมื่อต้นศตวรรษที่ 19 นี้เอง มหาวิทยาลัยเยอรมันที่ก่อตั้งขึ้นหลังจากนั้น และมหาวิทยาลัยอเมริกันชั้นนำอีกเป็นจำนวนไม่น้อยก็ได้นำความคิดของ Humboldt ไปใช้ สำหรับบ้านเรานั้น เป็นที่น่าเสียดายว่าความคิดนี้มิได้รับความเอาใจใส่เสียตั้งแต่เมื่อเริ่มก่อตั้งสถาบันอุดมศึกษากัน และเพิ่งจะมาให้ความสำคัญกันอย่างจริงจังเมื่อคณะกรรมการข้าราชการมหาวิทยาลัย (ก.ม.) เปลี่ยนกฎเกณฑ์การแต่งตั้งตำแหน่งทางวิชาการให้เข้มข้นไปกว่าเดิม โดยเน้นผลงานวิจัยและการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการ อันที่จริงความคิดเกี่ยวกับเรื่อง “วิจัย” ของ Humboldt นั้นเป็นเรื่องของการวิจัยบริสุทธิ์ อาจารย์แต่ละคนสามารถที่จะทำงานวิจัยของตนไปในสาขาและแนวทางที่ตนถนัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ด้วยแล้ว มหาวิทยาลัยจัดได้ว่าเป็นสวรรค์ของนักวิชาการ เพราะไม่มีหลักสูตรที่ตายตัว อาจารย์มีสิทธิ์ที่จะสอนวิชาที่ตนสนใจ มหาวิทยาลัยเยอรมันในแบบนี้เน้นเรื่อง “เสรีภาพทางวิชาการ” มาก ซึ่งก็ครอบคลุมไปถึงเสรีภาพในการวิจัยด้วย⁽²²⁾ แม้จนกระทั่งทุกวันนี้ก็ยังเป็นที่เชื่อกันว่า มหาวิทยาลัยจะคงความเข้มข้นทางวิชาการของตนไว้ได้ก็ด้วยการวิจัย Ralf Dahrendorf นักสังคมวิทยาชั้นนำของเยอรมันถึงกับกล่าวไว้ว่า การที่มหาวิทยาลัยในยุโรปมีอาการอ่อนเปลี้ยไปก็เพราะมหาวิทยาลัยเหล่านั้น ได้กลายเป็นโรงเรียนสอนหนังสืออย่างเดียวไป ตราบใดที่การวิจัยยังเข้มข้นและเข้มแข็งอยู่ มหาวิทยาลัยนั้นก็ยังมีชีวิตชีวาอยู่เหมือนเดิม⁽²³⁾ แต่เราก็เห็นจะต้องยอมรับว่าการวิจัยบางชนิด โดยเฉพาะการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่ต้องใช้เครื่องมือราคาแพง และต้องทำงานร่วมกันเป็นทีมใหญ่ เป็นเรื่องของ “สถาบันวิจัย” ที่จะต้องจัดตั้งขึ้นมาเป็นเอกเทศ และมีปรัชญาการดำเนินงานแตกต่างไปจากอุดมคติเรื่องเอกภาพของการสอนและการวิจัยของ Wilhelm von Humboldt โรงงานอุตสาหกรรมบางประเภทหรือโรงงานเกษตรกรรมขนาดใหญ่ มักจะมีหน่วยวิจัยของตนเอง ที่อาจจะมิใช่นักวิจัยและมีเครื่องมือที่มีคุณภาพเหมือนมหาวิทยาลัยเสียอีก แต่นั่นเป็นเรื่องของการวิจัยประยุกต์ เป็นเรื่องของการวิจัยที่จะส่งผลในการปฏิบัติโดยตรง มหาวิทยาลัยควรจะมียุทธศาสตร์ที่กว้างกว่านั้น

การวิจัยในขอบข่ายของมหาวิทยาลัย ไม่จำเป็นที่จะต้องตามกติกาของการวิจัยในวง

อุตสาหกรรม เราจึงอาจจะต้องให้คำนิยามของคำว่า “วิจัย” ให้กว้างพอสมควร รายงานเกี่ยวกับอุดมศึกษาในประเทศอังกฤษ ซึ่งเรารู้จักกันดีด้วยชื่อที่ว่า “The Robbins Report” ให้คำจำกัดความของการวิจัยไว้อย่างกว้างๆ เป็น “a convenient portmanteau word to cover the wide range of intellectual activities that serve to increase man’s power to understand, evaluate and modify his world and his experience.”⁽²⁵⁾ จะเห็นได้ว่าภาพของนักวิจัยที่เราอาจจะสร้างขึ้นในจินตนาการของเราไม่ใช่ นักวิชาการที่หมกมุ่นอยู่กับกองหนังสือในห้องสมุด ชุกันข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ และแล้ววันดีคืนดีก็ลงมือพิมพ์ผลงานวิจัยนั้นออกมาเป็นหนังสือเล่มหนึ่ง โดยที่เราก็ไม่แน่ใจว่านักวิจัยผู้นั้นได้ยืมข้อมูลเหล่านั้นไปได้สักเพียงไหน การที่เราจะถือว่าการศึกษาวิจัยเป็นสิ่งที่ส่งเสริมสร้างปัญญา เสริมสร้างพลังที่จะเข้าใจโลก และเปลี่ยนแปลงประสบการณ์มนุษย์ได้นั้น เราคงจะไม่ได้หมายถึงการวิจัยในแง่ของการเน้นแต่ความสำคัญของการรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้และทั้งนี้ก็ใช่ว่าในประชาคมมหาวิทยาลัยตะวันตกจะไม่มีนักวิจัยที่มีลักษณะเป็น “พ่อค้าข้อมูล” ตรงกันข้ามสังคมตะวันตกมีคนเหล่านั้นมากเสียจนเขาต้องออกมาห้ามปรามกันเองไม่ให้ล้มอุดมคติที่แท้จริงของการวิจัย ผู้บริหารมหาวิทยาลัยคนหนึ่งของอังกฤษ Sir Walter Moberly ถึงกับกล่าวออกมาว่า “For God’s sake, stop researching for a while and begin to think! ... We need... not only discoverers of facts ... but explorers of ideas and rethinkers of values ... We want more thinking about the importance of things already known.”⁽²⁵⁾ ก่อนที่เราจะเคลมตามท่านเซอร์ผู้นี้ไป เราก็คงจะต้องสำรวจสถานะการวิจัยในบ้านเราเสียก่อนว่าเป็นอย่างไร เรายังไม่มีแม้แต่แก่นักวิจัยประเภท “พ่อค้าข้อมูล” มากนัก จึงไม่เป็นการสมควรนักที่เราจะไปเหยียดหยามนักวิจัยประเภทนี้ แต่การที่เราเริ่มซำก็อาจจะเป็นทางได้เปรียบ เพราะเราได้เห็นข้อผิดพลาดของนักวิจัยในสังคมตะวันตกมาแล้ว เราอาจจะผลิต “พ่อค้าข้อมูล” ที่เป็นนักคิดชั้นเยี่ยมไปด้วยพร้อมกันก็ได้ สิ่งหนึ่งที่เรากำลังกังวลไว้มากคือ ข้อมูลในตัวของมันเองไม่มีค่าอะไร การตีความและการวินิจฉัยคุณค่าต่างหากที่เป็นหัวใจของการวิจัย

ในส่วนที่เกี่ยวกับการตีพิมพ์เผยแพร่ นั้น ระบบอุดมศึกษาไทยกำลังหันไปใช้วิธีการที่เรียกว่า “ถ้าไม่ตีพิมพ์ก็จงตายเสียเถิด” (Publish or perish!) ของตะวันตก ระบบดังกล่าวมีทั้งข้อดีและข้อเสีย สำหรับบ้านเราซึ่งยังมีการวิจัยน้อยและการตีพิมพ์น้อย แร่

กระตุนที่มาจากกฎเกณฑ์บางอย่างก็อาจจะมิใช่สิ่งที่น่าตำหนิติเตียนเสียเสมอไป แต่เราจะต้องตรวจตราในด้านคุณภาพให้ดี และยิ่งไปกว่านั้นเราจะต้องสำนึกอยู่เสมอว่าอะไรคือความพอดี อะไรไม่พอดี กฎเกณฑ์ทั้งหลายเป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้นมา เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ สิ่งทีพึงระวังอีกข้อหนึ่งก็คือ การที่นักวิชาการบางคนคิดว่า “การวิจัย” กับ “การตีพิมพ์เผยแพร่” นั้น เป็นของคู่กันเสมอไป แยกออกจากกันไม่ได้ งานวิจัยที่ผู้วิจัยพร้อมที่จะนำออกตีพิมพ์เผยแพร่นั้นเป็นงานที่มีวัตถุประสงค์ที่ค่อนข้างจะแน่ชัด มีขอบเขตที่ค่อนข้างจะตายตัว เป็นงานที่ “รู้อยู่” ทำให้เสร็จได้ในชั่วระยะหนึ่ง บางครั้งก็อาจจะมีลักษณะเป็น “โครงการ” จะว่าการวิจัยแบบนี้มีลักษณะค่อนข้าง “แคบ” ก็เห็นจะไม่ผิดเสียทีเดียว แต่ถ้าเราจะยึดถือค่านิยมของ Robbins Report เป็นหลัก เราก็อาจจะต้องยอมรับว่ามีการวิจัยอีกลักษณะหนึ่งที่กว้างกว่าประเภทที่รู้จบ นั่นคือการวิจัยแบบ “ไม่รู้จบ” การที่อาจารย์มหาวิทยาลัยคนหนึ่งค้นคว้าหาความรู้ไปเรื่อย ๆ โดยมีได้มีจุดประสงค์ว่าจะต้องนำความรู้เหล่านั้นไปเขียนเป็นบทความ หรือเป็นหนังสือเล่ม⁽²⁶⁾ ความรู้เหล่านั้นมีประโยชน์ต่อการสอน และอันที่จริงอาจารย์มหาวิทยาลัยบางคนทุ่มเทเวลากับหลักการ “เตรียมการสอน” อย่างมากมายโดยไม่จำเป็นว่าความรู้ที่ได้นั้นจะมาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิหรือไม่ ถึงความรู้ที่มาจากข้อมูลทุติยภูมิก็นับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าทางวิชาการ เพราะการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ถึงที่ใดกล่าวมาแล้ว เป็นเรื่องของการแสวงหาความคิดและการประเมินคุณค่า แม้แต่ “การสอน” ก็อาจจะเป็นเครื่องกระตุ้นความสนใจให้แก่ครูผู้สอนในเรื่องของการวิจัยได้ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างครูกับศิษย์ (ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นระดับบัณฑิตศึกษา)⁽²⁷⁾ ก็อาจจะเป็นบ่อเกิดของการวิจัยที่สำคัญ ๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าครูได้ศิษย์ที่ช่างถาม และชอบช่วยให้ครูเกิดความคิดในเรื่องของคุณค่า เราจำเป็นจะต้องมีที่สำหรับ “นักวิจัย” ประเภทที่สองนี้ เราจำเป็นที่จะต้องเคารพในวิชาของเขาไม่น้อยกว่า “นักวิจัย” ประเภทแรก ผู้ซึ่งหายใจเป็นเรื่องของ “การตีพิมพ์เผยแพร่”⁽²⁸⁾ ในชีวิตมหาวิทยาลัยของเรา เราอาจจะได้เคยพบครูจำพวกนี้ ผู้ที่ได้ศึกษาภาษาไทยมาในมหาวิทยาลัยแห่งแรกของเรายังระลึกถึงอาจารย์บางคนผู้มีความรู้มหาศาล แต่ตีพิมพ์เผยแพร่น้อยมาก ในท้ายที่สุดการที่นักวิชาการมิได้ถ่ายทอดความรู้ของตนออกมาในรูปของสิ่งพิมพ์ก็อาจจะเป็นเรื่องที่น่าตำหนิเหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับประเทศที่การวิจัยยังด้อยพัฒนาเช่นบ้านเรา สำหรับครูที่ไม่ชอบเผยแพร่

งานของตน หรือไม่มีเวลาที่จะนั่งเขียนหนังสือวิชาการเล่มหนา ๆ อาจจะต้องเป็นหน้าที่ของศิษย์ที่จะต้องช่วยเขียนให้ หรือช่วยจด หรือ “ถอดเทป”⁽²⁹⁾

วิทยาการทางมนุษยศาสตร์ แตกต่างจากวิทยาการสาขาอื่นในประเด็นที่ว่าความเข้าใจและความเชี่ยวชาญในศาสตร์ของตนนั้นมาจาก “ความสุข” มาจากประสบการณ์มนุษย์ เราอาจจะพบนักฟิสิกส์หรือนักคณิตศาสตร์ระดับโลกที่อายุ 20 ปี แต่นักปรัชญาหรือนักประวัติศาสตร์ระดับโลกที่อายุ 20 ปีคงหาไม่มี ในเรื่องของความสามารถและความชัดเจนในการวิจัยก็เช่นกันนับได้ว่าเป็นเรื่องของประสบการณ์ การจำแนกประเภทของ “ตำรา” และ “งานวิจัย” ออกเป็นระดับซึ่งดูราวกับว่า “ตำรา” จะถูกจัดอันดับให้อยู่ต่ำกว่า “งานวิจัย” นั้นอาจจะไม่ตรงกับความเป็นจริงนัก “งานวิจัย” ทางด้านมนุษยศาสตร์ อาจจะเป็นงานค้นคว้าเฉพาะในเรื่องแคบๆ ก็ได้ ดังที่เรารู้จักกันดีในรูปของวิทยานิพนธ์ แต่งานเขียนตำรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำราในระดับต้น เป็นเรื่องของ “วิจัย” ในวงกว้าง เพราะผู้แต่งตำราจะต้องรวบรวมความรู้ความคิดจากแหล่งข้อมูลมากมาย ทั้งที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิที่ค้นคว้ามาเอง เป็นความรู้และความคิดของตนเอง และเป็นผลงานของผู้อื่น ผู้แต่งตำราจำเป็นจะต้องรู้จัก “ย่อ” สรรพวิทยาการที่รวบรวมมาได้ จะต้องสามารถแยกให้ออกว่าอะไรสำคัญอะไรไม่สำคัญ อะไรควรมาก่อนอะไรควรมาหลัง นักแต่งตำราจะต้องทำหน้าที่เป็นทั้ง “discoverers of facts, explorers of ideas and rethinkers of values” ดังที่ Sir Walter Moberly ได้กล่าวไว้ข้างต้น นอกจากนั้นความสามารถในการเขียน ในการให้บรรณานุกรม ในการทำเรื่องยากให้อ่านง่ายก็เป็นสิ่งที่จะต้องมาจากประสบการณ์ และส่วนหนึ่งของประสบการณ์ ดังกล่าวก็คือความสัมพันธ์กับนักศึกษาของตนเอง “นักวิจัย” อาจจะเปรียบได้กับคนที่ศึกษาค้นคว้าที่ละต้น แต่ “นักแต่งตำรา” จำเป็นจะต้องมองเห็นป่าทั้งป่า งานวิจัยอาจจะเหมาะสมสำหรับนักวิชาการหนุ่ม-สาว ตำราที่ดีอาจจะเป็นเรื่องของครูแก่ที่ได้ผ่านโลกมามากแล้ว เราแน่ใจหรือว่ากฎเกณฑ์ที่เราได้วางไปแล้วเกี่ยวกับงานวิชาการประเภทต่างๆ เป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องการหลักวิชา?

การนำผลของการ “วิจัย” มาเผยแพร่ในวงกว้าง ในวงผู้อ่านธรรมดาสามัญที่มีใช้นักวิชาการเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ถ้าจะพิจารณาถึงด้วยความเป็นธรรมแล้ว การเผยแพร่วิทยาการออกไปสู่มหาชนหรือที่เรียกว่า popularization นั้นมิใช่เป็นสิ่งที่ทำง่าย วิชาทางด้าน

มนุษยศาสตร์ที่มีผู้สนใจในวงกว้างก็เห็นจะได้แก่ *ประวัติศาสตร์ศิลป์* จะเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของนักประวัติศาสตร์ศิลป์ที่ว่าจะต้องเข้าถึงมหาชนให้ได้ งานศิลปะเป็นสิ่งที่เปี่ยมสมบัติของมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม นักวิชาการทางศิลปะ นักวิจารณ์ศิลปะ นักประวัติศาสตร์ศิลป์จึงจำเป็นต้องเปิดประตูไปสู่ผู้รักศิลปะในวงกว้าง หนังสือประวัติศาสตร์ศิลป์บางเล่มน่าอ่านเสียจนทำให้เราลืมไปว่าผู้เขียนต้องใช้ความพากเพียรพยายามมากเพียงใดกว่าจะแต่งหนังสือเล่มนั้นขึ้นมาสำเร็จ บางคนต้อง “วิจัย” ทั่วเอกสาร และต้อง “วิจัย” ภาคสนามด้วย

ถ้าวิชาทางมนุษยศาสตร์เป็น “วิชาหนังสือ” เสียเป็นส่วนใหญ่ คนไทยเราก็คงจะยังไม่ชัดเจนในวิชาการด้านนี้เท่ากับชนบางชาติที่มี “วัฒนธรรมทางหนังสือ” เก่ากว่าเรา และกว้างกว่าเรา ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมทางหนังสือของเราแต่เดิมอยู่ในวงของผู้ที่อ่านออกเขียนได้ทีละคนข้างจะแคบ แต่คนไทยเรามี “ข้อมูล” ที่มีใช้เอกสารอีกมากมาย เป็นข้อมูลที่เป็นงานสร้างสรรค์ทางศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นทัศนศิลป์ หรือคีตศิลป์ ซึ่งเราอาจจะเอา “วิชาหนังสือ” อันได้แก่ ศิลปวิจารณ์ และประวัติศาสตร์ศิลป์เข้าไปจับได้ การวิจัยในสาขาทรงถือนับได้ว่าต้องใช้ความสามารถหลายด้าน นักวิจัยจะต้องศึกษาพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ จะต้องศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแบบศิลปะ กับพื้นฐานทางค่านิยม จะต้องใช้ความสามารถนำเอาปฏิกิริยาทางอารมณ์ของคนที่มีต่องานศิลปะแต่ละชิ้นมาตีแผ่ออกมาในแบบแผนของงานวิชาการ จะต้องสันถัดในเรื่องของสุนทรียศาสตร์ และจะต้องมีความสามารถในการที่จะจัดระบบของงานศิลปะให้เป็นแบบแผนให้เห็นได้ชัด ผู้เขียนได้เคยกล่าวไว้แล้วว่าศิลปวิจารณ์นั้นอาจนำทางให้แก่วรรณคดีวิจารณ์ได้ด้วย⁽³¹⁾ นักวรรณคดีของเราเช่น พระยาอนุমানราชชน ก็ได้ให้ความสนใจต่อเรื่องของศิลปวิจารณ์และประวัติศาสตร์ศิลป์เอาไว้มาก ดังเช่น ในหนังสือ “ศิลปสงเคราะห์” และ “การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์” เป็นที่น่าสังเกตว่าวิชา “ประวัติศาสตร์ศิลป์” ยังเป็นวิชาที่ค่อยพัฒนามากในสถาบันอุดมศึกษาส่วนใหญ่ของเรา ทั้งๆที่เรามีกงานศิลปะชั้นเยี่ยมอยู่มากมาย ที่ยังรอให้นักวิชาการมาตีความและวินิจฉัยคุณค่า

แต่ถึงอย่างไรก็ตามวิทยาการทางด้านมนุษยศาสตร์ก็ยังหนีข้อมูลที่เป็นเอกสารไปไม่พ้น เราจึงจำเป็นต้องหันมาพิจารณาว่ามีอุปสรรคที่สำคัญใดที่เกี่ยวกับการวิจัยทางเอกสาร ผู้เขียนได้เคยกล่าวถึงอุปสรรคที่เกี่ยวกับการจัดการวิจัย การพัฒนาเครื่องมือการวิจัย การส่งเสริม การให้ทุน การเผยแพร่ไว้แล้ว⁽³²⁾ จึงจะไม่ขอนำปัญหาดังกล่าวมาพิจารณาซ้ำอีกใน

ที่นี้ จากประสบการณ์ของผู้เขียนเองในฐานะที่ได้เคยปฏิบัติงานในองค์การระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁽³³⁾ ผู้เขียนได้เคยไปเยี่ยมหอสมุดและหอจดหมายเหตุที่สำคัญๆ ในประเทศอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์มา ทำให้เกิดความรู้สึกว่านักวิจัยในภูมิภาคแถบนี้ยังมีได้กับปัญหาขั้นพื้นฐานของตนเองให้ลุล่วงไปเลย และปัญหานี้ก็คือ การขาดความรู้ภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาตะวันออก นักวิจัยของไทยส่วนใหญ่มีความสามารถอ่านภาษาต่างประเทศได้เพียง 1 ภาษา คือภาษาอังกฤษ จึงจำเป็นต้องพึ่งฝรั่งให้มาศึกษาเรื่องเมืองตะวันออกแทนเรา แม้แต่ในประเทศของเราเองการวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โบราณหรือเกี่ยวกับความคิดทางปรัชญาและศาสนาก็อาจจะไปไม่ได้ไกลเท่าที่ควร ถ้านักวิจัยของเราไม่มีความรู้ภาษาโบราณตะวันออก หรือภาษาของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ข้อมูลชั้นปฐมภูมิยังมีอีกมากที่รอนักวิจัยอยู่ เราจะวิจัยเรื่องของ “คุณค่า” ได้อย่างไรถ้าเรายังไม่สามารถอ่านต้นฉบับเอกสารได้ บทบาทของแผนกวิชาภาษาต่าง ๆ ในอันที่จะสนับสนุนการวิจัยทางมนุษยศาสตร์เป็นบทบาทที่เราควรจะได้หยิบยกขึ้นมาพิจารณาให้ถ่องแท้เสียสักครั้งหนึ่ง

แม้ว่ามหาวิทยาลัยจะได้สูญเสียเอกราชและความเป็นใหญ่ในด้านการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ให้แก่สถาบันวิจัยเฉพาะสาขา และหน่วยวิจัยของวงอุตสาหกรรมไปบ้างแล้วก็ตาม การวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์ที่สำคัญๆ ก็ยังคงดำเนินต่อไปในวงมหาวิทยาลัย ที่เป็นเช่นนั้นก็เห็นจะเป็นเพราะระบบมหาวิทยาลัยยังเอื้อต่อการวิจัยทางด้านนี้อยู่ มนุษยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ต้องสัมผัสกับมนุษย์ มนุษยศาสตร์มิใช่ศาสตร์ที่มีกฎเกณฑ์ตายตัว นักวิจัยทางมนุษยศาสตร์จึงจำเป็นที่จะต้องนำผลการวิจัยของตนมาตีแผ่ให้เพื่อนร่วมงานได้รับรู้ และร่วมออกความคิดเห็นด้วย ในบางกรณีการนำผลการวิจัยมาอภิปรายกันในหมู่นักวิชาการเป็นสิ่งที่นักวิจัยควรกระทำก่อนที่จะนำไปตีพิมพ์เผยแพร่เสียด้วยซ้ำ ประชาคมมหาวิทยาลัยเป็นประชาคมที่เอื้อต่อการพัฒนาการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ นักวิจัยที่อยู่ในมหาวิทยาลัยมิได้อยู่โดดเดี่ยว เขามีโอกาสที่จะได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลหลายประเภท เขาได้สัมผัสกับนักวิชาการในสาขาเดียวกัน กับนักวิชาการในสาขาอื่น กับนักศึกษาทั้งในระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษา นักวิจัยด้านมนุษยศาสตร์จะเก็บตัวอยู่ในหอสมุดคนเดียวนานนักไม่ได้ ชีวิตมนุษย์ที่เขาพบในเอกสารกับชีวิตมนุษย์ในสังคมร่วมสมัยเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กัน นักวิจัยจะรู้จักแต่เฉพาะชีวิต “ที่ไม่มีชีวิต” ย่อมไม่ได้ จริงอยู่การทำวิจัยต้องใช้เวลา ต้องการสมาธิ การให้อาจารย์ลาไปทำวิจัย

ในแบบที่เรียกว่า sabbatical leave จึงเป็นสิ่งที่ผู้กล่าวถึงกันอยู่มาก ก่อนที่เราจะตัดสินใจสร้างกฎเกณฑ์อะไรขึ้นมาใหม่อีกก็ควรที่จะศึกษาสภาพของบ้านเมืองเราให้ถี่ถ้วนก่อน เรามีนักวิจัยสักกี่คนที่พร้อมที่จะทำงานวิจัยอย่างเดียว พร้อมทั้งใช้เวลาเป็นเดือนเป็นปีในหอสมุดโดยไม่ต้องเอาเรื่องที่ตนวิจัยนั้นมาอภิปรายถกเถียงกับใครเลย ผู้บริหารอาจจะไม่จำเป็นจะต้องคิดระบบ sabbatical leave แบบเต็มรูปออกมา แต่อาจจะลดชั่วโมงสอนเป็นพิเศษให้สำหรับคนที่ต้องการใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการวิจัยสักช่วงระยะหนึ่ง สิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำสำหรับสังคมที่ด้อยพัฒนาในเรื่องการวิจัยเช่นสังคมของเราก็คือการติดตามผล การติดตามผลที่ดีที่สุดก็คือการเชิญนักวิจัยออกจากหอสมุดให้มาสัมผัสกับความคิดของผู้อื่นบ้างด้วยการจัดสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในระหว่างนักวิชาการ จากประสบการณ์ของผู้เขียนเอง ได้พบว่านักวิจัยที่ปลีกตัวออกไปจากเพื่อนร่วมงานมักจะเกิดความเบื่อหน่ายและทำงานไม่ได้ก้าวหน้าเท่าที่ควร ส่วนคนที่ยังทำการสอนอยู่บ้าง และมีโอกาสได้นำผลการวิจัยของตนมาอภิปรายกับเพื่อนร่วมงานอยู่เป็นระยะๆ มักจะเป็นผู้ที่ทำงานวิจัยได้ผลเป็นที่พึงพอใจ มนุษยศาสตร์คือศาสตร์ที่ว่าด้วยมนุษย์ การวิจัยทางมนุษยศาสตร์จะดำเนินไปใน *ศูนยภาค* ไม่ได้ นักวิจัยเป็นปุถุชนธรรมดาที่มุ่งแสวงหาความรู้อันจะเพิ่มพูนสติปัญญาให้แก่ตนและแก่มนุษยชาติ และเราจะต้องยอมรับว่าความไม่รู้และกระบวนการแสวงหาความรู้ของนักวิจัยยังอยู่คนละระดับกับการหยั่งรู้ของพระอรหันต์

เมื่อลักษณะเฉพาะของวิทยาการทางมนุษยศาสตร์เป็นเช่นนี้ เราก็เห็นจะต้องสรุปว่าการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ก็ย่อมจะต้องมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากการวิจัยแขนงอื่น สิ่งที่น่าวิตกทางด้านวิทยาศาสตร์หรือแม้แต่ด้านสังคมศาสตร์อาจจะเห็นว่าไม่เป็น “วิชาการ” นัก ก็อาจจะเป็นสิ่งที่นักมนุษยศาสตร์เป็นจำนวนมากยอมรับว่าเป็นเอกลักษณ์ของวิชาของตน การวิจัยที่ตงอยู่บนรากฐานของประสบการณ์ ที่มีลักษณะที่เป็นอัตนัยอยู่มาก ทักษะการตีความและการวินิจฉัยคุณค่าเป็นหลักสำคัญ การวิจัยแบบนี้ถ้าดูอย่างผิวเผินก็ออกจะเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่มีลักษณะเป็น “ศาสตร์” อยู่หน่อย นักวิจัยทางมนุษยศาสตร์ที่ต้องการจะมีบทบาทสำคัญจะต้องพยายามสร้างตัวให้เป็น “นักคิด” มากกว่าที่จะเป็น “นักค้น” เสียด้วยซ้ำ จริงอยู่ลักษณะดังกล่าวให้ได้ทั้งคุณและทั้งโทษ เพราะในทางมนุษยศาสตร์ “นักคิด” ที่ไม่ชอบ “ค้น” อาจจะมีโอกาสที่จะสร้างงานที่แปลกใหม่ออกมาเพียงเพื่อจะทำให้

คนที่ได้มากกว่านักวิชาการแขนงอื่น การที่จะวัด “คุณภาพ” ของงานวิจัยทางมนุษย-
ศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง ในท้ายที่สุดการวินิจฉัยคุณภาพก็เป็นเรื่องของ การเอาประสบการณ์
ของบุคคลหนึ่งหรือคนกลุ่มหนึ่งไปหาประสบการณ์ของบุคคลอีกผู้หนึ่งหรือคนอีกกลุ่มหนึ่ง
ถ้าจะมีมาตรการใดที่จะวัดความดีเด่นของผลงานของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ได้ก็เห็น
จะเป็นมาตรการที่ว่านักวิชาการผู้นั้นสามารถที่จะตีแผ่ประสบการณ์ของตนออกมาให้เห็น
ประจักษ์ต่อผู้อื่นได้หรือไม่ว่าประสบการณ์ของเขาเป็นทั้งประสบการณ์ที่กว้างไกลและลุ่มลึก
คำถามข้อสุดท้ายที่เราจะเลียงเสียมได้ก็เห็นจะเป็นว่า ผลงานของเขากระตุ้นให้เราสำนึกใน
คุณค่าของความเป็นมนุษย์หรือไม่เพียงใด (34)

เชิงอรรถ

1. ดู : สุธา ศาสตร์ “ปัญหาเรื่องแนวคิดและคิดปะใน สามกรุง” ใน “น.ม.ส.”
กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519 หน้า 243-248 เป็นที่
น่าสังเกตว่าการให้นิยามของเหตุการณ์ ก็ยังมีลักษณะที่เป็นอัตนัยอยู่ไม่น้อย
2. ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าการตั้งทฤษฎีทางวรรณคดีที่ตายตัวนั้นเป็นสิ่งที่ล่อแหลมเพียงใด
ดู : เจตนา นาควัชระ. “วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษา”, ใน *วรรณไวทยาการ
สาขาวรรณคดี* ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย-
ศาสตร์, 2520, หน้า 22. โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับงานวิจารณ์ของนักวรรณคดีชาวสวิส
Emil Staiger

3. ผู้เชี่ยวชาญด้านอุดมศึกษาของอังกฤษ ศาสตราจารย์ G.L. Brook ได้กล่าวถึงอันตรายของการนำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไปใช้ในทางอักษรศาสตร์ว่า "Research in literary subjects has tended to imitate slavishly research in science. It has concentrated on linguistic, biographical and bibliographical points because these can be measured and studied by methods comparable with those of science. The result has been a distortion of values, because these are not the things that give a literary work its chief value ..." (G.L. Brook. *The Modern University*. London : André Deutsch, 1965, pp. 131-132)
4. นักวิชาการฝรั่งเศสผู้หนึ่งในหนังสือที่ชื่อว่า "ความล้มเหลวของมหาวิทยาลัย?" ได้ชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่มหาวิทยาลัยในตะวันตกได้ทอดทิ้งและละเลยมาเป็นเวลากว่าศตวรรษแล้วก็คือ "คุณค่าที่ทำให้มนุษยชาติคงอยู่ได้" (les valeurs qui ont fait durer l'humanité.) (Jean Fourastié. *Faillite de l'université?* Paris : Collections "Idées", Gallimard, 1972, p. 150)
5. เรื่องของ "ประสบการณ์" ที่มีลักษณะเป็นอัตนัยอันเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยศาสตร์นั้น ผู้เชี่ยวชาญด้านอุดมศึกษาของอังกฤษอีกท่านหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า "It may be that a very important part of the education we can give anybody is encouraging him to express the experiences he has had as experiences, and that this is a distinctive part of the educative function of the humanities and the arts. In doing so he may enable himself to perceive more of their meaning." (W.Roy Nisbett. *Universities between Two Worlds*. London : University of London Press, 1974, p. 148)
6. "The facts conveyed by the senses and by measurement in scientific observation are raw material; and the hypothesis and theories constructed to bring coherence to them are the outcome of imaginative effort. But in the arts as distinct from the sciences a personal participation is involved, ...an 'empathic communion', so that we come to know a situation or an action from the inside." (Nisbett, *op. cit.*, p. 149)

7. เจตนา นาควัชร. *ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี* (กรุงเทพฯ : โครงการตำราและคำสอน มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520), หน้า 6.
8. ผู้เขียนได้เคยทดลองตีความกวีนิพนธ์ภาษาเยอรมันชื่อ “Der Augenblick des Fensters” (ชั่วครู่เดียวที่หน้าต่างเปิด) ของ Karl Krolow โดยศึกษาแต่ตัวกวีนิพนธ์บท^๕ และมีได้ไปค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับความคิดของผู้แต่ง หรือภูมิหลังในด้านชีวประวัติ หรือ ประเพณีทางวรรณคดีแต่ประการใดเลย (การตีความนี้ ได้ตีพิมพ์ไว้ในหนังสือ *แนะนำการอ่านกวีนิพนธ์เยอรมัน ภาค 1* กรุงเทพฯ : โครงการตำราและคำสอน มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2520, หน้า 4-5) บังเอิญกวีผู้นี้ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกวีนิพนธ์บท^๕เอาไว้ (Karl Krolow. *Ein Gedicht entsteht*. Frankfurt : Suhrkamp Verlag, 1973, pp. 36-38). เมื่อลองเอามาเทียบกันก็ปรากฏว่าในประเด็นส่วนใหญ่ผู้อ่านและผู้ตีความคิดตรงกับสิ่งที่กวีต้องการจะแสดงออก มีอยู่ 2 ประเด็นเท่านั้นที่แตกต่างกันไป ในประเด็นที่ 1 ผู้ตีความคิดว่ามีสัญลักษณ์ทางศาสนาในกวีนิพนธ์บท^๕ ในขณะที่กวีไม่กล่าวถึงเรื่องนี้เลยในคำอธิบายของเขา ในประเด็นที่ 2 ผู้อ่านมองข้ามลักษณะที่เกี่ยวกับเรื่องรักๆ ใคร่ๆ ซึ่งกวีระบุไว้ว่าเขาต้องการจะแสดงออกในกวีนิพนธ์บท^๕ สรุปความได้ว่าผู้อ่านที่ใช้วิธีการศึกษาเชิงอัตนัยตีความ “เกินไป” และ “ขาดไป” พร้อมๆกัน การที่ผู้อ่านได้ไป “วิจัย” เพิ่มเติม ได้ไปพบข้อมูลที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็น “empirical data” มาเกี่ยวกับความคิดของผู้แต่งเอง ก็เป็นสิ่งที่ประโยชน์ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นจะตัดสินว่า “ผิด-ถูก” เห็นจะยาก การที่ผู้อ่านมองลักษณะบางอย่างข้ามไป อาจจะมีเหตุผล 2 อย่าง เหตุผลที่ 1 อาจจะเป็นไปได้ว่าเขาคิดไม่ถึงจริงๆ เหตุผลที่ 2 อาจจะเป็นว่ากวีแสดง ความหมายไม่เด่นชัดในเรื่องนี้
9. เจตนา นาควัชร. “จาก King Lear ผ่าน Woyzeck ไปสู่ Fin de partie หรือวิวัฒนาการของ “ความโหดเหี้ยมทางปรัชญา” ในละครตะวันตก,” *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* ปีที่ 1 (มิถุนายน-พฤศจิกายน, 2518), หน้า 69.
10. Paul Kluckhohn. “Geistesgeschichte,” in *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*. Band I, Berlin, 1958, p. 538.
11. René Wellek. “The Revolt against Positivism in Recent European Literary Scholarship,” in *Concepts of Criticism*, Yale University Press, 1963.

12. "(Cleanth Brooks) argues that the critic needs the help of the historian, all the help he can get, but insists that the poem has to be read as a poem, that what it 'says' is a question for the critic to answer, and that no amount of historical evidence as such can finally determine what the poem says." (René Wellek. *Literary Theory, Criticism, and History*, in *op. cit.*, p. 7)
13. นักวิชาการที่มีความกล้าแบบนักเห็นจะได้แก่ Arnold Toynbee นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ มีผู้กล่าวถึง Toynbee ไว้ว่า "The majority of his readers go to him because the professional historians have failed in their social purpose, which should be to explain to humanity the nature of its experiences from the beginning of time. Scarcely a historian of ability has attempted an outline of history that is meaningful to the world at large. Yet all people hunger to know where they stand in the complex and baffling history of man. At least Toynbee gives them answers, bogus and absurd they may be, but at least they attempt to explain." (J.H. Plumb. "The Historian's Dilemma," in *Crisis in the Humanities*, Penguin Books, 1964, p. 32).
14. "The thing that has gone dead is the German language....It is no longer the language of Goethe, Heine and Nietzsche. It is not even that of Thomas Mann. Something immensely destructive has happened to it. It makes noise. It even communicates, but it creates no sense of communion." (George Steiner. "The Hollow Miracle," in *Language and Silence*, Penguin Books, 1969, p. 136). Steiner เขียนบทความนี้ไปในลักษณะเชิงทฤษฎีและได้ให้ตัวอย่างทางด้านภาษาไว้ไม่มากนัก แต่เขาก็ได้อ้างถึงงานค้นคว้าของนักวิชาการอื่นมาสนับสนุนทฤษฎีของเขา (ดูบทความเดียวกัน หน้า 137)
15. "Languages have great reserves of life. They can absorb masses of hysteria, illiteracy and cheapness.... But there comes a breaking point. Use a language to conceive, organize, and justify Belsen; use it to make out specifications for gas ovens; use it to dehumanize man during twelve years of calculated bestia-

- lity. Something will happen to it.... The language will no longer grow and freshen. It will no longer perform, quite as well as it used to, its two principal functions : the conveyance of humane order which we call law, and the communication of the quick of the human spirit which we call grace.” (George Steiner, *op. cit.*, p. 143).
16. R.C. Downs. *Religion and Higher Education*, Paper presented at the Symposium on the Philosophy of Higher Education, Silpakorn University, 11 October 1973. (soon to be published).
 17. Jean Fourastié, *op. cit.*, p. 158. “La conception du monde dont le cerveau humain a besoin pour assurer sa fonction vitale exige, au-delà des connaissances expérimentales, des hypothèses sur l’inconnu et sur l’avenir, des conjectures, des croyances, des emotions, des exaltations.... qui n’appartiennent pas au champ de la science expérimentale”
 18. ผู้เขียนได้เคยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับอิทธิพลตะวันตกในระบบอุดมศึกษาของบ้านเราไว้ว่า “Everybody knows that science and technology are the categorical imperative of modern living, and our experts in higher education are fully conscious of this. But we are on the receiving end, we reap benefits from centuries of cultural evolution in the West; we are the idle consumers of end-products.... Our university curricula are symptomatic of this attitude.” (Chetana Nagavajara. “Problems of University Education in Thailand,” in *South-East Asia in the Modern World*. edited by Bernhard Grossmann, Wiesbaden, 1972, p. 99.)
 19. รายงานการสัมมนาเรื่องการพัฒนาการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์, 16-18 กันยายน 2519, สภาวิจัยแห่งชาติ 2519, หน้า 55.
 20. เจตนา นาควัชระ. “สภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางการวิจัยด้านภาษาและวรรณคดี,” ใน *รายงานการสัมมนา* (อ้างแล้ว) หน้า 61,65 (ตีพิมพ์ซ้ำใน *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สิงหาคม-พฤศจิกายน 2520*, หน้า 2)

21. ในการสัมมนาที่กล่าวถึงในเชิงอรรถที่ 19 และ 20 ข้างต้น ได้มีผู้ยกตัวอย่างว่าสาขาวิจัย ฯ สันนิบาตโครงการวิจัยของอาจารย์มหาวิทยาลัยมหิดลผู้หนึ่งเกี่ยวกับพจนานุกรมภาษาแม้ว่าทั้งนี้เพราะพจนานุกรมดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานของตำรวจชายแดนมาก ความจริงที่กระแสนี้ก็ไม่มีอะไรที่ผิดหลักวิชาการเสียทีเดียว แต่นักวิชาการอาจจะต้องมองกว้างไปกว่านั้น อาจจะมองเห็น “ความงาม” ของการทำงานชิ้นนั้น ซึ่งก็เป็นความงามของการวิจัยบริสุทธิ์
22. มหาวิทยาลัยเยอรมันในยุคก่อนหน้านั้นไม่มีเสรีภาพทางวิชาการแบบนี้ อาจารย์จะถูกกำหนดให้สอนนักศึกษาตามตำราเล่มนั้นเล่มนี้ ซึ่งเรียกกันว่า *Kompendium* แม้แต่นักคิดชั้นยอดของยุโรปเช่น Immanuel Kant ก็ต้องถูกกำหนดให้สอนตามตำราเบื้องต้นเหล่านี้ มิใช่ว่าจะมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นส่วนตัวอันลุ่มลึกนัก (Ralph Dahrendorf, “Tradition der deutschen Universität,” in *Hochschulführer, Die Zeit-Bücher*, Hamburg, 1964,) p. 11.
23. Dahrendorf, *op. cit.*, p. 15.
24. ถัดจาก G.L. Brook, *op. cit.*, p. 130.
25. G.L. Brook, *op. cit.* p. 130.
26. “The University teacher has to strike a balance between the aimless reading of whatever happens to take his fancy and the ruthless exclusion of everything that has no obvious bearing on the particular research paper that demands his attention at the moment. It is reasonable to describe as research the reading involved in keeping up to date in one’s own subject provided that the reading is critical and not merely passive. It involves the following up of an idea suggested in one book by consulting others, and it may well cause the reader to arrive at conclusions quite different from those reached by the author whose ideas formed the starting point of the research.” (G.L. Brook, *op. cit.*, p. 131)
27. F.R. Leavis ปรมาจารย์ในทางวรรณคดีวิจารณ์ของอังกฤษ ยืนยันว่าการสอนนักศึกษาในระดับปริญญาตรีก็เป็นประโยชน์สำหรับ “นักวิจัย” (F.A. Leavis, “Research in English,” in *English Literature in Our Time and the University*. London, 1969, pp. 190–191).

28. “There are many persons of first class ability, *particularly in the humanities*, who have never engaged in research in the narrow sense or felt any urge to publish, but whose breadth of culture, ripeness of judgement and wide-ranging intellectual curiosity are priceless assets in a department or college.” (V.H.H. Green. *The Universities*. Penguin Books, p. 218).
29. งานวิชาการที่มีชื่อเสียงบางชิ้นเช่น “Cours de linguistique générale” ของ Ferdinand de Saussure ผู้ก่อตั้งภาษาศาสตร์ยุคใหม่ ก็มาจากเลกเชอร์โน้ต ซึ่งลูกศิษย์ของเขานำมาเรียบเรียงใหม่
30. ดู หนังสือของผู้เขียน *ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี* บทที่ 3 “วัฒนธรรมทางหนังสือ”
31. ดู “วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษา” หน้า 22-26.
32. ดู “สภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางการพัฒนาการวิจัย ด้านภาษาและวรรณคดี,” ใน *รายงานการสัมมนาฯ* หน้า 61-66 (หรือใน : วารสารอักษรศาสตร์-มหาวิทยาลัยศิลปากร สิงหาคม-พฤศจิกายน 2520, หน้า 22-24)
33. ผู้เขียนเคยปฏิบัติงานอยู่ในสำนักงานใหญ่ขององค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO)
34. บทความเขียนขึ้นเป็นบทบรรยายในการอบรมเรื่อง “ความรู้เกี่ยวกับการวิจัย” ของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2520 ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง แห่งกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ศจ.ดร. กานดา ณ ถลาง แห่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อาจารย์ Ray C. Downs และ ดร. วินิตา ดิถียนต์ แห่งคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์